

En profunditat

Dret a habitar, dret a habitatge (social).

Joan Uribe Vilarrodona¹

Director de Sant Joan de Déu Serveis Socials

Paraules clau: habitar, hàbitat, habitatge, dret, ciutat, urbà

S'explora la relació entre conceptes com habitatge, habitatge social, hàbitat, habitar, dret a l'habitatge i dret a la ciutat. L'interès se centra a entendre el moment actual en relació amb unes societats que dubten entre optar per la via del dret i la justícia social, o per la del neoliberalisme i la desigualtat social. Partint de l'anàlisi històric i actual del dret a la ciutat, s'aborda l'estructuració del dret a habitar i com aquest dret s'articula de manera natural al voltant dels enfocaments suggerits pel dret a la ciutat i com a oposició a les lògiques de l'hàbitat, tot això relacionat amb el dret a l'habitatge (social). Es conclou que l'espai on viure no pot, de cap manera, estar orientat a la desactivació social i política dels seus habitants, ja que sense això no hi ha vida urbana. Sense vida urbana no hi ha habitatge, i sense habitatge no hi ha llibertat.

Introducció

Aquests últims temps, i des d'una perspectiva de drets, es treballa amb diversos termes relacionats de manera directa o indirecta respecte a l'habitatge. Són conceptes relacionats entre ells, però dels quals es fa difícil saber *a priori* fins on arriben a connectar, ja sigui per complementar-se o per oposar-se.

Per això, sembla pertinent alinear, com a part del tot que en realitat formen, termes i conceptes com: *habitatge*,

1. Professor associat d'Antropologia de l'Exclusió Social, Universitat de Barcelona
Coordinador del Màster en Estudis Avançats en Exclusió Social, Campus Docent Sant Joan de Déu, Universitat de Barcelona
Membre de GRECS (Grup de Recerca en Exclusió i Control Social) i d'OACU (Observatori d'Antropologia del conflicte Urbà)
Membre del Consell d'Administració de FEANTSA (Federació de Europees d'Associacions Nacionals que Treballen amb les Persones Sense Llar)
joan.uribe@bcn.ohsjd.es

habitatge social, hàbitat, habitar, dret a l'habitatge, dret a la ciutat, la connexió dels quals es fa evident quan el suposat compliment d'algun d'aquests drets en ser valorats aïlladament queda automàticament qüestionat quan es contrasten entre ells.

Resulta evident que no són la mateixa cosa *habitatge* que *dret a la ciutat*. *Hàbitat* que *dret a l'habitatge*. Ni, per descomptat, *habitar* que *hàbitat*. Però el seu diàleg i discussió configuren una narrativa que ajuda a entendre el moment actual de la disjuntiva en relació amb unes societats que, segons sembla, dubten entre optar per la via del dret i la justícia social, o per la del neoliberalisme i la desigualtat social.

Una narrativa que parla sempre de la mateixa qüestió en relació amb l'habitatge i amb la construcció lliure de la vida urbana: del valor de canvi vers al valor d'ús. Especulació urbanística, gentrificació, dret a l'habitatge i l'habitatge social, l'espai social com a espai de mercat, vida urbana, llibertat, drets... La connexió entre ells és més intensa del que sembla i, per tant, ens hauria de preocupar probablement més del que imaginem.

1. Habitar, hàbitat, habitatge

Habitar, hàbitat i habitatge, encara que tenen elements coincidents més enllà de la semàntica, no són sinònims.

1.1. Habitar

Històricament, s'ha entès per *habitar* “participar en una vida social, en una comunitat, poble o ciutat” (Lefebvre, 1969: 32). *L'Habitar* s'entendria com la pertinença a una experiència social col·lectiva vinculada al lloc de residència.

Dit d'una altra manera, com la pertinença a un grup, molt més enllà de la disposició d'un espai habitacional propi on ubicar la residència que permet mantenir i elaborar aquesta pertinença. A la pregunta: «On habites?», la resposta, tindria el focus no tant a referenciar la localització concreta de l'habitatge, sinó a la contextualització de l'individu en relació amb la localitat de la qual forma part, a la comunitat de pertinença. *Habitar* com un tot. No només en relació amb l'habitatge: també, entès com formar part d'un grup, de la comunitat amb la qual s'habita.

Possiblement estaríem d'acord que aquest enfocament té tot el sentit si tenim en consideració la raó de ser d'un context urbà: un espai que rep i allotja les persones, de manera temporal –més o menys breu– o permanent.

A partir del que ens explica el concepte d'*habitar*, podem entendre que la vida social és la que dona cos i sentit, la que, per mitjà dels usos i fluxos de les persones, defineix les formes en què es construeix –i permanentment es reconstrueix– físicament la ciutat –ens referim a edificis, distribució d'espais d'acord amb usos, connexions–, i no al revés com, de fet. Històricament, ha estat en tant que un grup ha territorialitzat un espai per assentar-s'hi i així desenvolupar-s'hi de manera estable, que s'ha començat a definir com a espai arquitecturitzat i urbanitzat. La vida urbana es prestava a generar, mantenir i modificar el fet d'habitar. No al revés.

Des d'aquesta visió dels assentaments humans com a espai facilitador de l'experiència social, les ciències socials s'han aproximat a la noció de *ciutat* elaborant diverses propostes per tractar d'aprendre i comprendre allò que la

suma dels individus que la coprodueixen genera en cada moment i que és diferent de la simple suma aritmètica de les seves individualitats. Aquesta mena d'energia social que confereix el que podria definir-se com a “caràcter propi” d'una comunitat.

Georg Simmel, un dels pensadors que es va atrevir amb aquesta empresa analítica, parla de «la nerviositat» de la vida moderna a les ciutats (Simmel, 1986(2)), una nerviositat que s'explica a través de la configuració de l'àmbit urbà.

Un dinamisme que, en sentit simmelià, fa de l'àmbit urbà una cosa que no té res a veure amb l'ordre polític. Que, fins i tot, sovint es produeix a l'esquena d'un ordre polític que intenta obstinadament que la ciutat renunciï al seu caràcter sempre emergent i en essència contradictori.

Aquest abordatge ens situa en la diferència entre ciutat urbana i ciutat urbanitzada. La ciutat «en construcció», prenent el potser metafòric títol de la meravellosa pel·lícula de José Luís Guerín, i la ciutat que vol ser previsible, bàsicament estàtica en la forma i en el fons, sempre i en tot predisposada a la planificació dòcil. Però: Què és la ciutat, si no la vida que s'hi produeix? Quin sentit tindria per a les persones que no fos així? Així doncs: Com es pot acceptar la ciutat com una proposta en què el més bàsic sigui la urbanització –el que s'ha planificat, dissenyat, previst–, en format d'agressió davant del que és urbà –el que s'ha vivenciat en temps real, i per tant amb altes dosis de canvi, improvisació, pacte instantani–? Una ciutat en què no predomina la vida urbana, no és una ciutat: és un paisatge. De ciment i metall, però paisatge (Simmel, 1986).

No obstant, el discurs del que s'ha planificat sobre el que s'ha vivenciat sembla haver-se imposat a la tossuda praxi de la imprevisible vida urbana. Valgui aquí l'exemple d'una exposició recent en la que nens i nenes en edat escolar havien de respondre amb un dibuix a la pregunta: “Dibuixa la ciutat del futur”. En tots els dibuixos, es representava des de perspectiva àrea la planta d'innombrables edificis connectats per carrers ben traçats i connectats viàriament. Només en alguns apareixien dibuixades –per descurt– ínfimes i solitàries siluetes de ninots humans: la ciutat, segons aquella visió, potser generalitzada, no seria un fenomen urbà: seria, bàsicament, un fenomen urbanístic, un paisatge on col·locar algun relat –aliè als que ocupen legítimament aquell espai–, possiblement, una organització en l'ordre de l'eficiència alineada amb la productivitat econòmica.

Des d'aquí, el concepte *habitar*, no casualment en desús, ens torna a connectar amb qüestions abans habituals i avui en conflicte: l'analogia de viure en un habitatge com a part integrada del fet de formar part d'alguna cosa, que podem anomenar comunitat, grup, experiència social; la connexió entre el dret a construir ciutat a partir del dret a construir vida urbana, i no subordinar la possibilitat de la vida urbana a la configuració construïda –per planificada i per edificada– de la ciutat; la pèrdua del valor social sobre l'espai habitacional, que queda subjugat al valor de canvi, al valor de mercat d'aquell constructe arquitectònic i urbanístic.

Un concepte, el d'*habitar*, útil per unir les costures de tots aquests elements, en la línia del que proposava Richard Sennett a *Vida urbana e identidad personal* (Sennett, 2002) i per entendre que forma part d'un tot que hauria de ser

indivís però que, en canvi, s’ha anat compartimentant primer i desconnectant del discurs i de la seva comprensió durant els últims decennis.

1.2. Habitatge

El que avui entenem per *llar* –l’espai on habitem i on desenvolupem la nostra privacitat i intimitat– ve a ser, com proposen diversos autors, una invenció de la burgesia apoderada de gran part de l’Europa del segle XIX com a resposta als suposats riscos de «l’exterior», que no seria sinó un espai públic que passava a entendre’s com a inhòspit, ple de perills no només físics: també morals. I davant dels quals només s’entenia el refugi d’aquella llar, blindada a l’accés de les normes exteriors, dels usos comuns, i per què no, dels desordres, salvaguarda en relació amb un espai públic compartit de vegades i en segons quins llocs amb el que aquesta burgesia entenia com a “xusma”. (Delgado, 2016).

Simultàniament, i des d’un altre punt de vist molt diferent, l’arribada massiva a les grans ciutats de contingents de treballadors va obligar a incloure en la lluita pels drets laborals la qüestió de les condicions d’habitabilitat de les zones que se’ls van consignar (Pisarello, 2011: 30). La reclamació d’un habitatge salubre, suficient, digne, segur, es va convertir amb el pas del temps en un dels eixos de la reivindicació obrera –com era a la vegada una de les estratègies de domini sobre la classe obrera la constitució d’espais fabrils en els quals s’integrava l’habitatge dels treballadors per dominar-los, en posseir i controlar l’entorn on es desenvolupava el fet d’habitar–.

És en aquest context en què després de la Revolució del 1848, segons Lefebvre, sorgeix per part de la burgesia

parisenca una iniciativa relativa a la ubicació residencial de la classe treballadora: la creació de l’*habitat*.

1.3. Hàbitat

Es defineix doncs dues necessitats diferents, la de la classe treballadora per un habitatge digne i la de la burgesia parisenca. Aquesta última, posseïdora dels mitjans per generar canvis, se sent amenaçada per la classe treballadora, i la Revolució del 1848 materialitza les seves pors. Per altra banda, la pagesia no deixa d’arribar i instal·lar-se a les portes de la ciutat amb la intenció d’integrar-se en la classe treballadora de les fàbriques. I, tot i el que, va suposar la “haussmanització”² de París, replicada infinitament fins als nostres dies, la Comuna de París, el 1871, va tenir entre els seus èxits el retorn forçat de la classe treballadora al centre urbà, per a més disgust i por d’aquella burgesia que tenia el poder.

És aleshores quan, ens explica Lefebvre, «(...) alguns “notables”, descobreixen una noció nova, l’èxit de la qual, és a dir, la seva realització sobre el terreny, aniria a compte de la III República. Els notables conceben l’*hàbitat*.» (Lefebvre, 1969: 32).

Aquesta noció de què ens parla Lefebvre es materialitza en el que avui podríem anomenar suburbi, ciutat dormitori,

2. Haussmanització: París va ser una de les ciutats que durant el segle XIX va ser transformada a gran escala, a través de la destrucció física de l’espai anterior. L’intens desenvolupament industrial, que es va produir primer als centres de les ciutats, va provocar en molts casos la destrucció del seu centre històric, com va ser el cas de París. Aquest fenomen és conegut amb el nom de Haussmanització, perquè l’arquitecte Haussmann va ser el protagonista de la “destrucció creadora” de la ciutat parisenca entre 1850 i 1870. El seu model de transformació urbana va ser exportat a altres ciutats industrialitzades com Nàpols o Barcelona”

barri treballador, perifèria, conjunt residencial, polígon residencial, ciutat satèl·lit, barri perifèric, barraquisme vertical, pavelló, entre altres, i no és sinó la creació de nuclis habitacionals destinats a la classe treballadora als límits o afores de la ciutat.

Continua l'autor. «A finals del segle XIX, els notables aïllen una funció, la separen del conjunt extremadament complex que la ciutat era i continua essent, per projectar-la sobre el terreny». I apunta que, tot i que aquests notables no tenien la intenció d'obrir una via a l'especulació, sinó més aviat de generar una vida més enllà de l'àmbit laboral, una quotidianitat de més qualitat i amb expectatives més bones per a la classe treballadora, el cert és que va començar a generar-se la riquesa immobiliària al voltant de la ciutat i a estendre's a la classe treballadora els efectes de les implicacions especulatives.

De fet, aquest era el “premi” ofert a la classe treballadora: a canvi de l'expulsió de la ciutat i de la ubicació forçada en espais suburbials creats específicament per a ells, podrien aspirar al premi de la propietat de l'habitatge i, amb ella, aspirar a les possibilitats de futur que, sens dubte, ofereix el fet de deixar de dependre de l'empresari en relació amb la possessió de l'habitatge.

És així com es va anar normalitzant la materialització del disseny-necessitat individual d'accés a la propietat privada, que, en paral·lel, va implicar una desactivació progressiva de la noció de grup, de comunitat, cosa que era al seu torn un altre dels preus que la classe treballadora havia de pagar per accedir a l'habitatge a través de l'oferiment del capital en forma d'*hàbitat*: sotmetre's a un sistema de conformació

suburbial d'edificis als quals traslladar-se a viure, sense que disposessin, ni es tingués en compte, *a priori*, dels elements facilitadors de vida urbana. L'*hàbitat*, havia de ser només aquell entorn d'edificacions on «només es va a dormir», “ciutats dormitori” on “els veïns no es coneixen”, ni cal ja que, d'altra banda, allà “no es fa vida”: una organització arquitectònica i urbanística destinada a acollir els cossos dins de cada habitatge, però que no contempla la possibilitat de servir com a escenari facilitador per al desenvolupament d'una comunitat, prosceni d'una societat viva i constant, que els habitants dels hàbitats van haver de lluitar i han de seguir lluitant per construir i mantenir, de vegades, a disgust dels poders.

Un dels principals objectius que sembla tenir l'*hàbitat* és la neutralització de la condició política i dialèctica de l'espai comú, de l'àmbit urbà, del que s'ha vivenciat a través del context que ofereix a la gent el solar, el carrer, el barri, el poble, la ciutat com a resultat del projecte comú generat a través de l'experiència del seu ús.

L'*hàbitat* es va constituir, doncs, com l'entorn on es construeix una mena d'ecosistema on viure i que té com a finalitat proporcionar l'estructura imprescindible per a la supervivència en termes de dignitat habitacional en aquell lloc. A través del seu auge, la manera d'*habitar* vigent fins llavors, entesa com el fet de formar part constructiva d'una comunitat, va passar progressivament a resultar irrellevant. A canvi, l'*hàbitat* segregat i destinat a les classes treballadores –i no a les elits, que podien seguir habitant la ciutat– els va ser atorgat com a propi, literalment seu, ja que es podia comprar en forma de parcel·les-habitatge i a canvi de renunciar a la comunitat, a la participació social, a

la creació de l'àmbit urbà. En definitiva, renunciar a la seva dimensió política.

L'*habitat*, allunyat del «centre», de la ciutat, situa l'eix vital dels seus habitants en la producció, així com en el manteniment i supervivència de l'*habitat* mateix. La classe treballadora va anar perdent el sentit de l'acció participada de la persona en la construcció urbana i s'ha acabat identificant de ple en el sentit de la propietat i del consum. En connexió amb tot això, també la ciutat ha passat a ser entesa com a espai de consum més que no pas com a espai d'ús i creació d'experiència social.

Els models arquitectònics i urbanístics que materialitzen el concepte d'*habitat*: ho fan a través d'un formalisme –models sense contingut ni sentit– i un esteticisme –adopció d'antics models per la seva bellesa– racionalitzadors, que pretenen dotar l'*habitat* de la «coherència» de la qual no disposa la realitat caòtica de la vida urbana, entenent-la com una via per –presumptament– sistematitzar la seva lògica. A la vegada, aquests models conviden a una oportunitat per als promotors que a més d'allotjaments i immobles, venen urbanisme, fins i tot sovint, com a estímul central de la seva oferta de mercat.

L'*habitat* ens parla també de l'urbanisme del sector públic, tecnocràtic i centralitzat, ens diu Lefebvre, i que no «dubtaria a arrasar el queda a la Ciutat per deixar lloc als automòbils, a les comunicacions, a les informacions ascendents i descendents. Els models elaborats només poden entrar a la pràctica fent fora de l'existència social les runes del que havia estat la Ciutat» (Lefebvre, 1969: 42).

Una hipòtesi llançada a mitjans del segle xx del que aquells nens i nenes van contestar el 2015 quan se'ls va proposar: «Dibuixa la ciutat del futur».

En definitiva, la lògica de l'*habitat* és pròpia de «l'urbanisme dels administradors vinculats al sector públic (estatal)» (Lefebvre, 1969: 41) que, des del seu rol de responsable del disseny i implementació de polítiques públiques, s'articula a través seu.

Com a exemple de tot això, l'Agència de Nacions Unides que té per nom Habitat i que és una de les més imponents manifestacions a nivell transnacional d'aquesta lògica de planejament. UN-Habitat defineix la seva raó de ser a partir de la necessitat detectada a principis dels anys 70 de «gestionar el ràpid i descontrolat creixement de les ciutats» (ONU Habitat, 2016). Fruit de la necessitat real de gestionar el creixement de la població mundial i el seu progressiu trasllat de zones gens o poc urbanitzades a altres que sí que ho estan, es va crear UN Habitat que «projecta ciutats i assentaments humans ben planificats, ben governats i eficients, amb habitatges, infraestructura i accés universal a ocupació i serveis bàsics com aigua, energia i sanejament» (ONU Habitat, 2016).

És innegable la necessitat de la finalitat que es fixa la citada Agència: acompanyar el desplaçament massiu a les ciutats de la majoria de la població mundial, arreu del planeta. Una necessitat evident, que exigeix una governabilitat eficient i una previsió i planificació. No obstant, tot i haver contemplat en diversos moments de la seva trajectòria el tema social, no deixa de ser paradigmàtica l'escassa profunditat de l'abordatge amb aquest focus en la majoria

dels seus eixos temàtics, essent fins i tot en molts casos anecdòtica, quan no inexistent, la referència a persones o societat, a canvi d'una prioritització del que és més econòmic, planificat, construït, harmonitzat. De l'eficàcia, dels recursos, de la productivitat.

De fet, es prioritzen enfocaments que, anant més enllà del que és etiquetable com a «impersonal», tenen com a objectiu l'intent d'assentar lògiques de funcionament i control automatitzat dels elements físics de la ciutat. De fer-ho a través de processos i tecnologies. I tot això, amb un objectiu: eficiència i racionalitat. És l'enfocament de la proposta de les *smart cities*, per posar un exemple.

L'enfocament generalitzat d'aquestes propostes intenta evitar la imprevisibilitat del tema social, als antípodes del que Ilya Prigogine va proposar en relació amb l'orde social en dir que: «els problemes nous que planteja a la física la possibilitat que, a partir d'una determinada distància de l'equilibri, de cert lllindar crític, l'estat estacionari que permetien preveure les lleis purament macroscòpiques pugui deixar de ser estable, que les pertorbacions locals, en lloc de remetre, puguin, en aquestes condicions, envair tot el sistema transformant el seu funcionament, són d'una naturalesa susceptible de modificar profundament la definició mateixa d'objecte físic» (Prigogine, 1983: 105-106).

I pretenen fer-ho a través de la suposada predictibilitat que, creuen, ofereixen els sistemes intel·ligents, i no contents amb això, elevar la proposta a gran escala: planificació sistematitzada de la ciutat –per urbà–, segons els criteris i necessitats de l'ordre institucional i del sistema de producció preponderant. La idea, com suggereix Fernández, és la

d'oferir irreversibilitat en tant que garantia de seguretat i eficiència en l'ordre de la producció, de la sostenibilitat, d'una determinada proposta d'equilibri (Fernández, 2015: 39).

És en gran mesura des d'aquest precís enfocament que UN Habitat aborda àrees com: legislació; sòl urbà; governança; planificació i disseny; economia; aigua i sanejament; energia; mobilitat; seguretat; habitatges i assentaments precaris; reconstrucció; resiliència; canvi climàtic; gènere; joventut; drets humans, amb el teló de fons d'una perspectiva de canvi radical del planeta Terra en què, s'espera que en els propers 20 o 40 anys el total de la població mundial arribi a les 9.500-10.000 milions de persones en relació amb els 7.000 milions actuals.

A més, i segons declaració del Secretari General adjunt de Nacions Unides i Director Executiu de UN Habitat, Joan Clos, es preveu doblar el nombre de persones que viuen en ciutats: de 3.500 milions a 7.000 milions. Precisament, en el seu discurs en la conferència inaugural de la Reunió Regional Europea preparatòria d'Habitat III realitzada a Praga l'abril del 2016, va centrar l'eix de la feina d'aquesta agència de Nacions Unides en la sostenibilitat del creixement, que va enllaçar amb la contribució al desenvolupament, i a la «urbanització» –per planificació i arquitecturització, no per socialització– com a concepte clau en tant que eina per al desenvolupament. Desenvolupament que, d'altra banda, va lligar als canvis de l'economia i el paper clau de les ciutats en els models econòmics del futur.

La proposta en què està treballant Nacions Unides s'articula en la «New Urban Agenda», la Nova Agenda Urbana, que, encara en fase d'esborrany i pendent de la cimera mundial

Habitat III que se celebrarà a Quito l'octubre del 2016, centra les seves aportacions en relació amb l'anterior edició, efectuada el 1996 a Istanbul: (...) procurarà crear un vincle de reforç recíproc entre urbanització i desenvolupament. La idea és que aquests dos conceptes es converteixin en vehicles paral·lels per al desenvolupament sostenible. Els primers documents sobre la Nova Agenda Urbana suggereixen que farà èmfasi especialment en els anomenats “facilitadors del desenvolupament” i “agents mobilitzadors operacionals”. La idea és que, junts, aquests dos factors podran consolidar la relació entre urbanització i desenvolupament sostenible. Els “facilitadors del desenvolupament” es poden considerar com els marcs normatius i institucionals que busquen generar creixement global a partir de les múltiples i sovint caòtiques forces de la urbanització creant condicions de millora en tot el sistema. Exemples de “facilitadors del desenvolupament” que la Nova Agència Urbana posarà de relleu són polítiques nacionals urbanes; lleis, institucions i sistemes de govern; i l'estesa economia urbana. (Citscope, 2015). Un missatge clar centrat en la reconducció del suposat «caos» de la urbanització, posant el focus en el «desevolupament» apuntat pel creixement global, l'economia urbana, les polítiques, les lleis, les institucions, els sistemes de govern.

És inqüestionable la dificultat que deu suposar trobar un equilibri entre el desenvolupament de polítiques que puguin articular les necessitats de governança, de coordinació, de participació dels diferents actors directament i indirectament relacionats amb el canvi mundial plantejat per aquesta Agència. Però, a la vegada, hauria de ser irrenunciable la premissa de mantenir l'eix de l'acció d'aquest disseny a través del respecte, foment i

consideració cap a la praxi social lliurement triada per les persones, en comunitats i contextos urbans.

Resulta innegable que no fer-ho és posar l'èmfasi en l'*hàbitat* ignorant el fet d'*habitar*, recreant aquell objectiu per una banda ben intencionat, però per l'altra, tan ben aprofitat pel mercat especulatiu immobiliari i en general pel model neoliberal, el seu somni: proveir estructures d'habitabilitat destinades específicament a la supervivència dels seus ocupants. Fer-ho afavorint el règim de màxima eficiència possible en la seva condició de persones que entren a formar part del sistema econòmic integrat que seria la ciutat, entesa com una macrounitat de producció. I fer-ho des d'una presumpta possibilitat de previsió sistematitzada i sempre planificable del que és i el que esdevé en el context urbà. Tot calculat. Limitant i qüestionant el que quedi al marge, o ho pretengui.

Així, les respostes articulades des de la lògica de l'*hàbitat* i la seva obstinació per relegar l'aspecte més inestable i social de la urbanitat –és a dir, el seu aspecte més humà–, coexisteixen amb altres propostes que intenten compensar els buits i riscos que l'*hàbitat* implica. Són enfocaments que s'han articulat històricament al voltant del marc dels drets, i d'entre ells i en relació amb el tema que ens ocupa, des dels últims quaranta anys, en fórmules que tenen com a objectiu últim tornar a activar el *dret a habitar* com a eix central del desenvolupament de la vida en societat.

2. Dret a habitar

Després de la Segona Guerra Mundial, Europa intenta reconstruir-se. Industrialització, grans desplaçaments humans, molts transnacionals i en direcció colònia-

metròpoli; rural-urbà. Tot això vinculat a una crisi d'allotjament de postguerra i un capitalisme que no situa la construcció d'habitatge en les seves prioritats per ser poc rendible en comparació amb altres sectors de producció.

Alguns estats europeus van entendre que havien d'assumir responsabilitats en la construcció d'allotjaments en el context de la generació del somni europeu, aquell que havia de legitimar una suposada identitat comuna i de prestigi en el context mundial: en les dècades dels anys 1950 i 1960 sorgia el projecte d'una Europa unida, amb un senyal d'identitat diferencial amb la resta del món que havia de ser la promesa de l'Estat del Benestar, en el suposat baluard mundial dels drets socials.

Afirma Lefebvre que la intervenció pública, amb la construcció directa d'allotjament, assumeix el que estava fins llavors només en l'esfera de l'economia de mercat però sense arribar a convertir l'allotjament com a tal en un servei públic –universalitzat i concretat com a dret–, tot i que va aflorar en la consciència social el dret a l'allotjament: no es va anar més enllà d'un reconeixement genèric que, bàsicament, no es va arribar a concretar.

Es va generar, doncs, un buit entre aquesta clara percepció de la societat de l'allotjament com un dret, i l'assumpció «a mitges» dels estats, que es van iniciar en la provisió de borses d'habitatge social però sense arribar a articular l'habitatge com a dret universal ni a articular la seva provisió efectiva. Com va apuntar el 1969 Lefebvre: «La construcció que l'Estat ha pres a càrrec no transforma les orientacions i concessions adoptades per l'economia del mercat. (...) Per altra banda, les iniciatives dels organismes

públics i semipúblics no han estat guiades per una concepció urbanística, sinó, simplement, pel propòsit de proporcionar el nombre més gran possible d'allotjaments tan ràpid com fos possible i al cost més petit possible. Els nous conjunts autosuficients estaran marcats pel seu caràcter funcional i abstracte. Fins a aquest punt ha portat la burocràcia d'Estat a la seva forma pura el concepte d'*hàbitat*» (Lefebvre, 1969: 35).

Si el dret a *habitar* es materialitza a partir del dret a disposar d'espai on viure –per residir–, en condicions que permetin *habitar* –per formar part activa de la construcció social–, amb garantia sobre el dret a fer-ho, sembla innegable doncs que el fet d'*habitar* reclama l'habitatge garantit, segur, en condicions de dignitat i salubritat, lliurement escollit. El fet d'*habitar* no es materialitza a costa de qualsevol habitatge o, més ben dit, de qualsevol model d'organització i format d'habitatges.

Així mateix, es podria entendre que atenent al valor de mercat del sector immobiliari, que sens dubte limita l'accés a un domicili, la materialització del dret passa per l'existència d'habitatge social suficient com a garantia per a totes aquelles persones que el necessitin. Sense habitatge social suficient hi ha col·lectius que no poden desenvolupar plenament la seva condició de membres de la societat.

No existirà societat lliure mentre hi segueixi havent segments de població sense habitatge o en allotjaments inadequats. No es donaran les condicions reals del fet d'*habitar* –del fet de construir societat– mentre encara hi hagi un segment que tingui qüestionada o, fins i tot, castigada, la seva particular necessitat d'ús d'un espai comú

que, a la vegada, els restringeix *de facto* l'ús i gaudi de la societat en el seu conjunt.

Sense dret a l'*habitatge*, no hi ha dret a *habitar*. I no tenir dret a *habitar*, significa no tenir dret a participar activament i lliurement de l'experiència urbana, de la construcció social, i haver-ho de fer des de l'ocultació, la persecució i, fins i tot la repressió.

Aquest dret a l'experiència urbana es podria assimilar en part al que avui dia rep el nom de *dret a la ciutat*, com a concepte continent i en construcció que es defineix com «el dret a un espai col·lectiu on tots els ciutadans i ciutadanes han de trobar les condicions adequades per desenvolupar la seva vida política, social, econòmica i mediambiental» (Guillén, 2011: 24), i que en tant que dret humà emergent comprendria tres aspectes bàsics: un dret generalitzable a tots els residents en un municipi; un dret legítim que es basa en el principi de dignitat humana, i un dret universalitzable, ja que s'aplica a tot tipus de municipi o aglomeració de persones.

Així doncs, ens sumem al camí pel qual Pisarello transita del dret a l'*habitatge* cap al dret a la ciutat (Pisarello, 2011: 29) i que ens permet afirmar que sense el primer no es concreta el segon i, assimilant-lo al concepte d'*habitar*, que sense dret a l'*habitatge* no hi ha dret a *habitar*, ni, per tant, *dret a la ciutat* més enllà del predomini del dret a l'*hàbitat* especulatiu i paisatgista sobre el fet d'*habitar* a la ciutat, o context urbà.

2.1. Dret a la ciutat

D'entre els diferents antecedents a l'articulació i desenvolupament d'aquest concepte, se'n destaquen dos

a continuació. Per una banda, gran part de l'obra d'Henri Lefebvre, i en concret del seu llibre *El derecho a la ciudad* (Lefebvre, 1969), juntament amb una altra de les seves obres, *La producción de espacio* (Lefebvre, 2013), que, contextualitzades en el seu pensament, orienten part de l'enfocament integrat entre el que és urbà i el que és polític en el desenvolupament posterior del concepte.

L'altre gran antecedent es troba en la persona i obra de Jane Jacobs. Activista opositora a la desactivació de la vida urbana a les ciutats així com a l'acció planificadora que es contraposava a l'ús i lliure elecció dels habitants de les zones planificades. La seva obra perdura sobretot a través del seu clàssic i ja ecumènic *Muerte y vida de las grandes ciudades* (Jacobs, 1972). En el pròleg d'una reedició recent del clàssic citat, se'n diu que: «Jacobs va entendre la importància de protegir la naturalesa del carrer com a espai de trobada i intercanvi, versàtil en els seus usos i animat per tot tipus d'apropriacions individuals o col·lectives; (...) al mateix temps que exaltava els valors positius del vitalisme urbà, Jacobs censurava el despotisme d'uns urbanistes ignorants i fins i tot hostils davant les pràctiques i els practicants d'aquella intensa existència urbana que s'entossudia a sotmetre la lògica dels seus plànols i maquetes» (Delgado, 2011: 15-16). Zaida Muixí opina que «lluny de ser una detractora de la planificació urbana Jane Jacobs és defensora "d'una altra planificació", aquella que té en compte l'experiència quotidiana i les necessitats de les persones» (Muixí, 2011: 12).

Possiblement, el que Jacobs reivindica a través d'allò que critica en relació amb les pràctiques de renovació urbana de mitjans del segle xx als Estats Units d'Amèrica i la seva

acció destructiva de l'espai públic és el que entronca amb el que, des d'un enfocament de dret, s'ha anat construint amb posterioritat i en altres contextos al voltant del concepte de *dret a la ciutat*.

Però: en quin context es desenvolupa i comença a concretar-se el concepte de *dret a la ciutat*? D'una banda, la desigualtat social no ha deixat de créixer entre la població de l'abans «part rica» del món i ha accentuat els seus efectes en forma de pobresa i criminalització, exclusió residencial i lògiques de l'*hàbitat*. Per altra banda, amplis segments de població mundial històricament empobrits han entrat de manera progressiva a partir de la segona meitat del segle xx en dinàmiques d'accés i repartiment de riquesa i accés a la formació i activitat social i política fins a l'extrem de ser, avui dia, referents mundials en la proposta d'una defensa més omnicompreensiva de la reivindicació integrada d'habitatge, drets polítics, socials, culturals, econòmics, a la salut i formació, entre altres.

És un moment en què es genera una certa confluència en zones del món abans molt allunyades en relació amb aquest problema i el posicionament d'oposició a la lògica institucionalitzada de l'*hàbitat* i de la necessitat d'afirmació de l'habitatge i la construcció de la societat des d'una perspectiva de drets. I és des d'Amèrica Llatina que s'impulsa i lidera en gran mesura el desenvolupament del concepte de *dret a la ciutat*, integrant en el seu plantejament el dret a *habitar* i l'intent de contenció del valor de canvi, davant del valor d'ús que la ciutat hauria de tenir.

María Lorena Zárate, presidenta de la Coalició Internacional per a l'Hàbitat (HIC), descriu «la urgent

necessitat d'una reforma urbana solidària de la reforma agrària» relacionada amb «nous paradigmes humans» (Zárate, 2011: 58) en el rerefons de la relació entre reforma urbana i dret a la ciutat en aquella part del planeta.

Identifica diversos esdeveniments com a moments clau en l'articulació de les primeres propostes concretes en relació amb el dret a la ciutat: la Cimera de la Terra de Rio de Janeiro, el 1992; Hàbitat II, Istanbul, el 1996 i la Primera Assemblea Mundial de Pobladors Repensant la Ciutat des de la Gent, a Ciutat de Mèxic, el 2000 (Zárate, 2011: 59).

La primera concreció significativa com a plataforma per a una projecció planetària, es va concretar en la Carta Municipal pel Dret a la Ciutat (ONU Habitat, 2009). Aprovada a Quito, en el Fòrum Social de les Amèriques el 2004 i que, des d'una visió i impuls llatinoamericà, es proposa amb caràcter mundial a la resta del planeta. Per situar la seva importància, només algunes referències: en el preàmbul, cita: «El dret a la ciutat es defineix com l'usdefruit equitatiu de les ciutats dins dels principis de sostenibilitat i justícia social». En el seu article 1 diu, en el punt 1.2: «La ciutat és un espai col·lectiu culturalment ric i diversificat que pertany a tots els seus habitants». I en el 1.5: «Als efectes d'aquesta carta es consideren ciutadans(anes) totes les persones que habiten de manera permanent o transitòria a les ciutats». Tampoc és casual, d'acord amb el que s'ha exposat en aquest article, que el seu article xiv sigui el dedicat al dret a l'habitatge, en termes de seguretat en la tinença, garantia de provisió de protecció de grups vulnerables en relació amb aquest dret i mecanismes de protecció davant l'especulació, entre altres.

Un altre referent important, que es va projectar a nivell mundial per la seva visió i abast a pesar d'haver nascut com a producte de l'efervescència interna del Brasil al voltant de la potència i trajectòria de les reivindicacions i lluites sobre els drets a la terra i l'habitatge, es va aprovar en aquell país el 2001: l'Estatut de la Ciutat.

Desenvolupat a través de la Llei 10.257, del 10 de juliol del 2001, es defineix com el «resultat d'un intens procés de pressions i negociacions que va durar més de 10 anys, dins i fora del Congrés Nacional, l'Estatut de la Ciutat va confirmar i ampliar el rol jurídic/polític dels municipis en la formulació i implementació de la política urbana» (Polis, 2002: 11-12).

El seu objectiu, subvertir la lògica de pensament segons la qual el creixement del país estava sent «caòtic» i «desequilibrat» quan en realitat s'havia vist subjecte a una «interacció bastant perversa entre processos socioeconòmics, opcions de planificació i de polítiques urbanes, i pràctiques polítiques que van construir un model d'exclusió en què molts perden i molt pocs són els guanyadors» (Polis, 2002: 20). Objectiu que proposa operativitzar a través del que anomena «nous conceptes, noves eines» (Polis, 2002: 27), i que l'Estatut de la Ciutat activa al voltant de «quatre dimensions fonamentals: consolida un nou marc conceptual jurídic polític per al dret urbanístic, aportant elements per a la interpretació del principi constitucional de la funció social de la ciutat i de la propietat urbana; reglamenta i crea nous instruments per a la construcció d'un nou ordre urbà per part de les municipalitats; suggereix processos per a la gestió democràtica de les ciutats i identifica estratègies i

instruments de regularització d'assentaments informals en àrees públiques i privades» (Polis, 2002: 27).

No obstant això, és simptomàtic de la complexitat i dificultat d'assentar de manera efectiva el que propugnen aquests documents, alguns, com l'Estatut de la Ciutat al Brasil, desenvolupats legislativament, que segueixen vigents perquè són necessàries les mateixes reivindicacions, lluites, denúncies i negociacions en relació amb el tema, en els mateixos territoris on aquestes lleis estan aprovades. Un dels molts exemples de l'ingent camí pendent de ser recorregut, es troba en treballs com *Cartas Urbanas*, una sèrie videodocumental que forma part d'un projecte de l'equip del Laboratório de Estudos da Habitação da Universidade Federal do Ceará (LEHAB/UFC), divulgat des de l'Observatório das Metrópoles de l'Institut Nacional de Ciència i Tecnologia de Fortaleza, al Brasil, i que qüestiona el dret a la ciutat a través d'una «anàlisi crítica sobre les disparitats socials i la lluita pel dret a la ciutat» (Observatório das Metrópoles, 2015) i en el qual s'evidencia fins a quin punt «en aquest context de disputes per la terra i el territori per a finalitats d'habitatge i per l'ús de l'espai que les resistències col·lectives emergeixen. Per mitjà d'una àmplia i efectiva lluita popular, algunes comunitats es queden a les seves regions i s'enfronten al capital immobiliari a la recerca de gaudir igualment dels beneficis que la ciutat ofereix» (Observatório das Metrópoles, 2015).

Tornant al desenvolupament del concepte *dret a la ciutat*, un altre document referent és la Carta de la Ciudad de México por el Derecho a la Ciudad, 2010: «Com l'estatut de la Ciutat de Brasil, no es limita a reclamar la realització dels drets humans a la ciutat, sinó que, reprentent les propostes

d'Henri Lefebvre, detalla els continguts i exigeix el dret a la ciutat, entès com a reivindicació política de la necessitat d'una societat diferent, profundament humana, que té l'espai urbà com a escenari rellevant per al canvi social» (Zárate, 2011: 62).

És des d'aquest lideratge llatinoamericà compartit amb altres actors de diverses zones del món des d'on s'ha constituït la Global Platform for the Right to the City, que acull un gran nombre dels principals moviments articulats al voltant del dret a la ciutat. Entre els seus objectius, hi trobem treballar la inclusió de possibles especificitats de totes les zones del planeta amb l'ànim de constituir un marc globalment consensuat sobre aquest dret.

Hi ha molt camí per recórrer en el reconeixement efectiu del que promouen aquestes iniciatives. També, interrogants per resoldre. En són alguns: (i) la falta de reconeixement del concepte de drets humans emergents; (ii) els límits polítics sobre el concepte de dret a la ciutat; (iii) la interpretació de l'esfera social a través del concepte d'espai públic, aplicable de molt diverses i, sovint, contradictòries maneres; (iv) les possibles interpretacions de la ciutat i el seu possible estatut polític i legal en el futur com a actor social, polític, econòmic, centre de poder, (iv) les sinergies però també tensions i contradiccions, moltes vegades irreconciliables, entre tots ells.

En qualsevol cas, sembla innegable que l'estructuració del dret a *habitar* s'articula de manera més natural al voltant o a prop dels enfocaments suggerits pel dret a la ciutat i com a oposició a les lògiques de l'*hàbitat*, del mercat, del valor de canvi, articulant un intent de contenció i reversió

de l'anul·lació del que és urbà i el valor d'ús de la ciutat, des de, proposa Pisarello, dos principis fonamentals: «La gestió democràtica de l'espai urbà, entès com una creació col·lectiva, i l'establiment de la funció social i ambiental tant de la propietat urbana com de la ciutat» (Pisarello, 2011: 39).

És per això que resulta lògic que des de moviments defensors del dret a la ciutat com HIC (Habitat International Coalition) o CLGU (Comissió d'Inclusió Social, Democràcia Participativa i Drets Humans), la Global Platform for the Right to the City mateix, juntament amb l'Oficina de l'Alt Comissionat de Nacions Unides, la Federació Europea d'Entitats que Treballen amb Persones Sense Llar (FEANTSA) i la barcelonina XAPSL (Xarxa d'Entitats que Atenen Persones Sense Llar), emetessin un document en el context de la reunió regional d'Habitat III celebrada a Barcelona l'abril del 2016, en què, entre alguns dels seus punts, expliciten: «Reafirmem el nostre compromís pels drets humans, el dret a la ciutat, i pel Dret a un Habitatge Adequat com un dels seus components més importants» (Global Platform for the Right to the City, 2016). És paradigmàtica la relació causa-efecte que refereix el text citat entre dret humà, dret a la ciutat i dret a l'habitatge. També, es fa pertinent fer notar, en relació amb els arguments que defensa aquest article, la presumptament diferent orientació dels moviments i organismes que el promouen, però, en canvi, fins a quin punt estarien alineats.

2.2 Dret a l'habitatge

On queda, doncs, el dret a *habitar* i el dret a la ciutat si no hi ha dret a l'*habitatge*? Hem anat veient fins a quin punt estan

relacionats, i en quina mesura els actors rellevants actuen transversalment sobre ells, conseqüència de la incapacitat de realitzar-ne un sense el compliment de l'altre.

Una de les possibles contextualitzacions a una història actual i propera al dret a l'habitatge, és la que proposa Pisarello (Pisarello, 2011: 30-51). La llei britànica del 1915, referida al control del preu del lloguer i els interessos hipotecaris aborda de fons «la política habitacional promoguda a Viena el 1920 per la qual es van crear al voltant de 64.000 habitatges públics amb preus assequibles; o el reconeixement constitucional del dret a l'habitatge que a principis del segle xx porten a terme alguns països europeus» No obstant, com diu l'autor, aquests avenços no van deixar de tenir els seus límits, entre els quals el paternalisme, o la construcció de ciutats dormitori –per *hàbitats*–.

En un context més recent i a partir dels anys 80, Europa viu retrocessos i avenços: Thatcher inicia el desmantellament de les polítiques habitacionals d'Anglaterra i orienta al lucre les abans mercantils Housing Associations; el retrocés generalitzat a Europa dels drets –també el de l'habitatge–, per l'avanç neoliberal; però també marcs legals com l'escocès i el francès, orientats a garantir l'accés a l'habitatge com a dret subjectiu –que han donat peu a reduccions significatives del sensellarisme a Escòcia, o a la llei DALO a França que operativitza l'accés al dret, encara que sembla tenir limitacions d'ordre burocràtic en la seva aplicació–.

Una anàlisi detallada i actualitzada sobre la realitat espanyola amb dades del 2013 (Olea, 2015), ens parla d'un 21,6% de la població espanyola en risc de pobresa, i d'unes

30.000 persones que viuen al carrer, un 9,2% de tenidors d'habitatges sense poder-se mantenir a si mateixos i l'esborronadora dada de més de 500.000 desnonaments entre el 2008 i el 2013 de persones soles o famílies. A Espanya hi ha 3.000.000 d'habitatges buits –dels quals probablement 750.000 es podrien utilitzar com a primer habitatge– i, com és sabut, fins ara ha organitzat el sistema d'habitatge al voltant de mecanismes fixats pel mercat: l'habitatge com bé d'inversió. Un espai de lucre. Però no només això, l'habitatge és únicament un nínxol de mercat econòmic. Ni és un dret efectiu ni hi ha polítiques d'habitatge social efectives, és més: durant decennis, la creació d'estoc d'habitatge social a Espanya es va abordar bàsicament com un mix de política de generació d'ocupació –en la construcció– i com a complement al mercat econòmic especulatiu immobiliari, amb un producte orientat a la venda i amb preus inferiors als del mercat lliure, però que no podrien etiquetar-se mai com a «socials»

En el seu article, Olea presenta dades detallades sobre les iniciatives legislatives en determinades comunitats autònomes, sobretot en el període 2013-2015 –Andalusia, Navarra, les Illes Canàries, el País Basc, Catalunya–, així com les retallades a la baixa per recursos d'inconstitucionalitat ja consumats o recorreguts com a tals. D'aquestes iniciatives, destaquem aquí, a Catalunya, el Decret Llei 1/2015 de 24 de març.³

3. Decret Llei 1/2015 de 24 de març, de mesures extraordinàries i urgents per a la mobilització dels habitatges provinents de processos d'execució hipotecària; la Llei 14/2015 de 21 de juliol, de l'impost sobre els habitatges buits, i de modificació de normes tributàries i de la Llei 2/2012; Llei 24/2015, de 29 de juliol, de mesures urgents per afrontar l'emergència en l'àmbit de l'habitatge i la pobresa energètica.

Aquestes lleis, d'aprovació recent a Catalunya juntament amb altres mesures adoptades per Andalusia, Navarra, les Illes Canàries i el País Basc, presentades en l'article citat, porten l'autora a establir dues filosofies que, mantenim aquí, són contraposades i possiblement incompatibles: per una banda, l'habitatge com una qüestió econòmica, segons l'àmbit nacional acotat pel marc i filosofia legal de l'Estat espanyol; i, per l'altra, l'habitatge vist des de l'àmbit de les comunitats autònomes com un dret humà amb una funció social (Olea, 2015).

És, doncs, evident que el dret a l'habitatge no és un dret subjectiu, universal i efectiu. Que alguns dels èxits que s'havien assolit han retrocedit en diversos contextos mundials durant els últims 30 anys, i que fins i tot un mateix Estat, Espanya sense anar més lluny, pot ser contemplat legalment i jurídicament des de posicions contraposades, cosa que dificulta encara més que el problema avanci a favor de les persones, de la societat i de la justícia social.

En aquest sentit i en un context mundial, els informes de la Relatora de Nacions Unides pel Dret a l'Habitatge són clars: L'Informe *Vivienda adecuada como componente del derecho a un adecuado estándar de vida*, d'agost del 2015, , conclou amb claredat meridiana: “Amb el dret a un habitatge adequat com a pilar, un abordatge des de la perspectiva dels drets humans pot proveir la necessària coherència i consistència per aconseguir ciutats sostenibles i inclusives per a tothom.” (Farha (1), 2015: 20) invocant l'oportunitat de l'Agència UN Habitat, en la seva reunió d'octubre del 2016 a Quito pot oferir al món en el cas que la seva proposta de New Urban Agenda aconseguixi basar-se

en els drets humans, amb el dret a un habitatge adequat com a pilar.

En el seu informe *Sobre un habitatge adequat com a element integrant del dret a un nivell de vida adequat i sobre el dret de no discriminació*, la Relatora situa la falta de llar com una crisi mundial de dret que «es produeix quan l'habitatge es tracta com una mercaderia i no com un dret humà» (Farha (2), 2015: 3), que relacionem aquí amb la noció d'*hàbitat* i de les lògiques especulatives relacionades amb l'habitatge exposades en aquest text.

En l'informe, argumenta la seva proposta d'abordatge del problema des d'una perspectiva de drets a partir d'un enfocament tridimensional: la primera dimensió refereix l'absència de llar tant des del seu aspecte material –l'espai habitatge– com de l'aspecte social d'un lloc segur per “establir una família o relacions socials i participar en la vida de la comunitat” (Farha (2), 2015: 6), referència clarament vinculada al sentit d'*habitar* presentat aquí. Una segona dimensió que considera la falta de llar com una forma de discriminació sistèmica i exclusió social, i una tercera, que reconeix les persones sense llar com a resistents en la lluita per la supervivència i la dignitat i agents potencials de canvi en tant que subjectes de drets.

Avançant en aquesta argumentació en la relació entre la no realització efectiva del dret a l'habitatge i la impossibilitat d'existir en una societat lliure, es fa oportú arribar a l'afirmació següent: sense dret a l'habitatge social, com una de les respostes activadores del dret a l'habitatge en règim de respecte a la dignitat i voluntat de les persones, és

impossible consumir el dret a l'habitatge i, per tant, el dret a habitar i el dret a la ciutat.

Tractar aquestes nocions –el dret a l'habitatge, a habitar, a la ciutat– per separat és un error.

3. El dret a l'habitatge social, avui

La *Resolució del Parlament Europeu, d'11 de juny del 2013, sobre l'habitatge social a la Unió Europea (2012/2293(INI))*, estipula que «(...) l'accés a l'habitatge social constitueix un dret fonamental que es pot considerar com una condició prèvia per exercir i obtenir l'accés als altres drets fonamentals i a una vida digna; que la garantia d'accés a un habitatge digne i adequat constitueix una obligació internacional dels Estats membres que la Unió ha de prendre en consideració, ja que el dret d'accés a l'habitatge i de percebre una ajuda d'habitatge està reconegut tant en l'article 34 de la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, com en els articles 30 i 31 de la Carta Social revisada adoptada pel Consell d'Europa i en l'article 25 de la Declaració Universal del Drets Humans, així com en nombroses constitucions dels Estats membres; (...) que l'habitatge assequible, adequat i segur és una eina adequada per aconseguir la justícia i la cohesió social (...)», i estipula la necessitat de, entre altres objectius, fomentar el paper social i econòmic de l'habitatge social; avançar cap a una política europea d'habitatge social.

Malgrat l'articulat, la realitat es concreta en el sentit contrari: l'estudi *2012 Housing Europe Review. The nuts and bolts of European social housing systems*, estipula en un 2% el total d'estoc d'habitatge social a Espanya. La mitjana dels 27 estats membres dels quals recull la informació,

és de 8,4%. A la llista només hi ha quatre països amb un percentatge menor que Espanya i un amb el mateix. Per tant, 21 països de 27 tenien el 2011 un percentatge més gran, entre els quals, Àustria amb un 23%, Holanda un 32%, França el 17%, el Regne Unit un 18%, Itàlia un 5,3%, Portugal un 3,3% (Cecodhas, 2011: 23-24). Un percentatge ínfim d'habitatge social, en un estat, l'espanyol, del qual la Comissió Europea reconeixia el 2014 que tenia un mercat d'habitatge en crisi (FEANTSA, 2015).

Però a més, i des d'un context europeu, el retrocés tant en el percentatge com en el tractament de l'habitatge social, és alarmant: la desarticulació de l'estoc d'habitatge social que va activar el Thatcherisme als anys 1980 a Anglaterra s'ha convertit en model replicat pel neoliberalisme a Europa. Així, l'anàlisi que ens ofereix Fernández en la seva comparació entre Alemanya, Espanya, Finlàndia i el Regne Unit en relació amb l'accés a l'habitatge social de les persones sense llar, conclou entre altres qüestions que hi ha una retirada generalitzada de l'acció pública en relació amb l'habitatge social. S'està traspasant gran part de l'estoc d'habitatge públic a inversors i promotors privats. En aquest sentit i en referència a Espanya, FEANTSA constata que alguns municipis espanyols estan venent el seu limitat parquet d'habitatge social a inversors privats, cosa que situa els seus legítims ocupants en risc de problemes de seguretat en la tinença i, fins i tot, de desnonament (FEANTSA, 2015).

Això està generant, *de facto*, una reducció del mercat d'habitatge social –quan és tant o més necessari que en el passat–, orientat cap a un mercat de lloguer que no està preparat per atendre les necessitats de la població

més vulnerable, i que, des de la seva orientació al mercat especulatiu, està afectant severament l'estabilitat de la tinença –seguretat–, la garantia d'uns costos assequibles –seguretat–, i una bona ubicació i qualitat d'habitatge –adequació i habitabilitat– (Fernández, 2015: 395).

A causa d'aquest desmantellament s'estan produint en diversos països d'Europa no ja problemes, sinó drames, de manera generalitzada i que s'accentuen any rere any, a costa de la desarticulació del tan necessari parc d'habitatge social.

Aquestes dades, combinades amb l'anàlisi d'Olea presentat anteriorment, objectiven fins a quin punt l'habitatge és una qüestió de mercat i no de dret.

I en quina mesura l'enfocament neoliberal posa per davant el valor de canvi per sobre del dret a habitar, a tenir on viure de manera digna, segura i lliure, premissa per formar part d'una societat que no és, ni té per què voler ser més ordenada ni planificable del que els seus membres vulguin en cada moment, en funció de les seves necessitats i desitjos.

Sense habitatge, no hi ha llibertat.

L'espai on viure no pot estar tutelat ni orientat a la desactivació social i política dels seus habitants. Si no és així, no hi ha vida urbana, lliure definició constant del pacte social, de la coexistència, d'aquella aventura quotidiana que hauria de ser la construcció de la societat.

Bibliografia

Borja, Jordi. “Espai públic i dret a la ciutat”. En: IDHC (dir. i coord.) *El dret a la ciutat*. Barcelona: Institut dels Drets Humans de Catalunya, 2011 (Sèrie Drets Humans Emergents 7).

Borja, Jordi; Castells, Manel. *Local y global*. Barcelona: Taurus, 2001.

Carta de la Ciudad de México para el Derecho a la Ciudad (13 de julio 2010) <http://derechoalaciudadf.blogspot.com/> [Consulta: 16 Mayo 2016]

CECODHAS Housing Europe's Observatory. 2011. *2012 Housing Europe Review. The nuts and volts of European social housing systems*. <http://www.housingeurope.eu/file/38/download> [Consulta: 10 Mayo 2016]

Citiscopes. Towards Habitat III. 2015. “¿Qué es la nueva agenda urbana?” <http://citiscopes.org/habitatIII/explainer/2015/03/que-es-la-nueva-agenda-urbana> [Consulta: 15 Mayo 2016]

Davis, Mike. *Ciudad de cuarzo. Arqueología del futuro en Los Ángeles*. Madrid: Lengua de trapo, 2002.

Decret Llei 1/2015, de 24 de març, de mesures extraordinàries i urgents per a la mobilització dels habitatges provinents de processos d'execució hipotecària. <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/6839/1414299.pdf> [Consulta: 25 Abril 2016]

Delgado, Manuel. “Prólogo”. En: Jacobs, Jane. *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Navarra: Capital Swing Libros, 2011.

Delgado, Manuel. “La ciutat entre natura i paisatge”. En: El cor de les aparences. 28 de març de 2015 <http://manueldelgadoruiz.blogspot.com.es/search?q=simmel> [Consulta: 30 Abril 2016]

Delgado, Manuel. “Sobre la invención del hogar”. En: El cor de les aparences. 21 de febrero de 2016. <http://manueldelgadoruiz.blogspot.com.es/2016/02/sobre-la-invencion-del-hogar.html?m=1> [Consulta: 15 Mayo 2016]

Engels, Friedrich. *El problema de la vivienda*. Barcelona: Gustavo Gili, 1976.

Farha, Leilani. *Informe de la Relatora Especial sobre una vivienda adecuada como elemento integrante del derecho a un nivel de vida adecuado y sobre el derecho de no discriminación a este respecto*, 4 Agosto 2015 (1) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/242/98/PDF/N1524298.pdf?OpenElement> [Consulta: 15 Mayo 2016]

Farha, Leilani. *Informe de la Relatora Especial sobre una vivienda adecuada como elemento integrante del derecho a un nivel de vida adecuado y sobre el derecho de no discriminación a este respecto*, 30 Diciembre 2015 (2) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/294/55/PDF/G1529455.pdf?OpenElement> [Consulta: 15 Mayo 2016]

FEANTSA, *The EU Needs Stable and Inclusive Housing Markets*, 2015 http://www.feantsa.org/spip.php?action=accéderdocument&arg=2408&cle=8e1dc3e94d0520ff12c5671be798f2b3128eb0b0&file=pdf%2Fstatement_on_housing_markets_formatted.pdf [Consulta: 15 Mayo 2016]

Fernández, Guillem. *El acceso a la vivienda social de las personas sin hogar. Estudio de casos: Alemania, España, Finlandia y Reino Unido*, 2015. <http://tdcat.cesca.es/handle/10803/368566> [Consulta: 15 Mayo 2016]

Fernández, Manu. “La convergencia de disciplinas hacia una nueva forma de hacer ciudad”. *Urban interaction design*, volumen 12, (2015), p. 31-48 <http://www.ciudadesaescalahumana.org/2015/09/urban-interaction-design-la.html> [Consulta: 8 Mayo 2016]

Galdón, Gemma. “El dret a la ciutat segura”. En: IDHC (dir. i coord.) *El dret a la ciutat*. Barcelona: Institut dels Drets Humans de Catalunya, 2011(Sèrie Drets Humans Emergents 7).

Global Platform for the Right to the City, 2016. *Recomendaciones sobre los derechos de las personas sin hogar / habitantes de calle el sinhogarismo en la nueva agenda mundial urbana y el hábitat*, <http://www.righttothecityplatform.org.br/espanol-sobre-los-derechos-de-las-personas-sin-hogar/?lang=es> [Consulta: 13 Mayo 2016]

Guillén, Aida. “El dret a la ciutat, un dret humà emergent”. En: IDHC (dir. i coord.) *El dret a la ciutat*. Barcelona: Institut dels Drets Humans de Catalunya, 2011(Sèrie Drets Humans Emergents 7).

Greenfield, Adam. *Against the smart city*. Nueva York: Do projects, 2013.

Jacobs, Jane. *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Península, 1972.

Lefebvre, Henri. *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Península, 1969.

Lefebvre, Henri. *La producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing, 2013.

Ley de reforma urbana en Brasil; ley de desarrollo territorial en Colombia; acuerdos para la apropiación pública y reutilización con sentido social de las plusvalías urbanas <http://www.hic-al.org/psh.cfm?base=3&pag=instrumentosavances> [Consulta: 25 Abril 2016]

Llei 18/2007, de 28 de desembre, del dret a l’habitatge <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/5044/934180.pdf> [Consulta: 11 Mayo 2016]

Llei 14/2015, del 21 de juliol, de l’impost sobre els habitatges buits, i de modificació de normes tributàries i de la Llei 3/2012. <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/6919/1436105.pdf> [Consulta: 11 Mayo 2016]

Llei 24/2015, del 29 de juliol, de mesures urgents per a afrontar l’emergència en l’àmbit de l’habitatge i la pobresa energètica. <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/6928/1438494.pdf> [Consulta: 11 Mayo 2016]

Morey, Miguel. *El orden de los acontecimientos. Sobre el saber narrativo*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

Muxí, Zaida. “Apuntes sobre Jane Jacobs”. En: Jacobs, Jane. *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Navarra: Capital Swing Libros, 2011.

OACU. *Towards a New Urban Agenda, o de cómo los gobiernos pretenden someter nuestras vidas bajo la disciplina del valor de cambio [PARTE I]*, 2016 <https://observatoriconflicteurba.org/blog/> <https://observatoriconflicteurba.org/2016/03/21/towards-a-new-urban-agenda-o-de-como-los-gobiernos-pretenden-someter-nuestras-vidas-bajo-la-disciplina-del-valor-de-cambio-parte-i/> [Consulta: 11 Mayo 2016]

Observatório das Metrópoles. *Cartas Urbanas: websérie sobre direito à cidade*, 2015 http://www.observatoriodasmetropoles.net/index.php?option=com_k2&view=item&id=1547%3Acartas-urbanas-webs%C3%A9rie-sobre-direito-%C3%A0-cidade&Itemid=164&lang=pt [Consulta: 16 Mayo 2016]

Olea, Sonia. “Responses of regional governments in Spain to the housing emergency and exclusion: The social function of housing”, 2015. En: *Housing Rights Watch*, <http://www.housingrightswatch.org/content/responses-regional-governments-spain-housing-emergency-and-exclusion-social-function-housing> [Consulta: 11 Mayo 2016]

ONU Habitat. Por un mejor futuro urbano. *Sobre nosotros. Historia, mandato y misión en el sistema de la ONU* http://es.unhabitat.org/sobre-nosotros/historia-mandato-y-mision-en-el-sistema-de-la-onu/?noredirect=es_ES [Consulta: 13 Mayo 2016]

ONU Habitat. Por un mejor futuro urbano. *Sobre nosotros. Objetivos y estrategias* <http://es.unhabitat.org/sobre-nosotros/objetivos-y-estrategias/> [Consulta: 13 Mayo 2016]

ONU-Habitat, 2009. *Carta Mundial por el Derecho a la Ciudad*, http://www.onuhabitat.org/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=50&Itemid=3 [Consulta: 13 Mayo 2016]

Pisarello, Gerardo. “Del dret a l’habitatge al dret a la ciutat: avatars d’una historia”. En: IDHC (dir. i coord.) *El dret a la ciutat*. Barcelona: Institut dels Drets Humans de Catalunya, 2011 (Sèrie Drets Humans Emergents 7).

Prigogine, Ilya. “Neptunianos y Vulcanianos”. En: Prigogine, Ilya. *¿Tan sólo una ilusión? Una exploración del caos al orden*. Barcelona: Tusquets, 1997.

Polis, 2002. *El Estatuto de la Ciudad. Nuevas herramientas para garantizar el derecho a la ciudad en Brasil*. Instituto Polis. <http://www.polis.org.br/uploads/917/917.pdf> [Consulta: 25 Abril 2016]

Resolución del Parlamento Europeo, de 11 de junio de 2013, sobre la vivienda social en la Unión Europea (2012/2293(INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2013-0246+0+DOC+PDF+V0//ES> [Consulta: 13 Mayo 2016]

Simmel, Georg. “Filosofía del paisaje”. En: Simmel, Georg. *El individuo y la libertad*, Península, Barcelona, 1986.

Simmel, Georg. “Las grandes urbes y la vida del espíritu”, en Simmel, Georg. *El individuo y la libertad*, Península, Barcelona, 1986 (2).

Sennett, Richard. *El declive del hombre público*. Barcelona. Anagrama: 2011.

Sennett, Richard. *Vida urbana e identidad personal*. Barcelona: Península, 2002.

Zárate, María Lorena. “El dret a la ciutat: lluites urbanes per l’art del bon viure”. En: IDHC (dir. i coord.) *El dret a la ciutat*. Barcelona: Institut dels Drets Humans de Catalunya, 2011 (Sèrie Drets Humans Emergents 7).